

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ВОЛОЩЕНКО ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 35.073.5

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ**

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»

(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

В. В. ВОЛОЩЕНКО

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:

ЯКОБЧУК Валентина Павлівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, професор

(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ВОЛОЩЕНКА Владислава Володимировича** допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» грудня 2023 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» грудня 2023 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ВОЛОЩЕНКО Владислав Володимирович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

АНОТАЦІЯ

ВОЛОЩЕНКО В. В. Управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в умовах повоєнного відновлення– Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2023.

В кваліфікаційній роботі розглянуто теоретичні основи управління соціально-економічним розвитком територіальних громад, проаналізовано механізми адміністрування соціальних і економічних процесів громад в умовах воєнної агресії. В дослідженні зроблено акценти на стратегічних напрямках трансформації моделі управління соціально-економічним розвитком на територіальному рівні в період повоєнного відновлення.

Ключові слова: публічного управління, адміністрування, соціально-економічний розвиток, територіальна громада, відновлення, воєнна агресія.

ANNOTATION

VOLOSHCHENKO V. Management of social and economic development of territorial communities in the conditions of war recovery – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 281 – Public Administration and Management – Polissya National University, Zhytomyr, 2023.

The qualification work considers the theoretical foundations of management of socio-economic development of territorial communities, analyzes the mechanisms of administration of social and economic processes of communities in the context of military aggression. The study emphasizes the strategic directions of transformation of the model of management of socio-economic development at the territorial level in the period of post-war recovery.

Keywords: public administration, administration, socio-economic development, territorial community, recovery, military aggression.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	8
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	16
РОЗДІЛ 2. СТАН МЕХАНІЗМІВ АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	17
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	24
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	36
ВИСНОВКИ	37
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТКИ	44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В сучасних умовах суспільних трансформацій значний вплив на соціально-економічний розвиток територіальних громад мають ринкові сили та форми територіального устрою. Зростання ролі територіального чинника в розвитку національного господарства викликане формуванням на рівні громад системи економічних відносин, що забезпечують самостійність діяльності економічних суб'єктів, сьогодні вони мають цілісність, соціо-економічну та фінансову безпеку, можливість самостійно вирішувати питання «що виробляти, як, для кого і коли».

Разом з тим, існують ризики посилення диспропорційності територіального розвитку, що проявляється в подальшій урбанізації, зростанні безробіття, спаді виробництва, зменшенні доходів та рівня життя населення пов'язаних з воєнною агресією, зростання екологічних проблем тощо. Такий стан громад вимагає інноваційної науково-теоретичної основи з вирішення питань забезпечення позитивної соціально-економічної динаміки. Державному регулюванню соціально-економічного розвитку територій приділена значна увага в наукових працях зарубіжних та українських вчених в теоретичному, нормативно-правовому та практичному вимірі, але посилення кризових явищ в соціальному та економічному житті територіальних громад робить питання соціально-економічного розвитку особливо актуальними.

Важливість теми дослідження підтверджується зростанням уваги до розробки стратегій повоєнного відновлення на рівні окремих територій, необхідністю обґрунтувати сучасні тенденції їх реалізації на рівні громад, необхідністю пошуку ефективних інструментів забезпечення збалансованості на територіальному рівні. Наукові дослідження соціально-економічного розвитку на територіальному рівні та розробка механізмів публічного управління територіями розпочалися ще 19 столітті, що заклало основу для сучасного теоретико-методологічного обґрунтування питань, пов'язаних з

територіальним розвитком. На сучасному етапі виникло ряд актуальних питань публічного адміністрування економічних і соціальних процесів в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення, що потребує нових наукових досліджень вчених.

Серед відомих українських дослідників, які приділяли значну увагу соціально-економічному розвитку на територіальному рівні потрібно визначити праці М. Орлатого, С. Романюка, І. Дегтярьова, О. Скидана, Н. Дацій, В. Якобчук . Вони вважають, що державне регулювання соціально-економічного розвитку на територіальному рівні має будуватись з врахуванням ідентичності і унікальності кожної територіальної громади, враховуючи їх особливості, ресурсний потенціал, інфраструктуру тощо. На основі цих підходів сформовано *мету кваліфікаційної роботи*, яка полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій впливу органів місцевої влади на покращення соціально-економічних процесів в територіальних громадах, а саме через розробку та впровадження ефективних інструментів управління територіальним розвитком.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- розкрити теоретичні основи управління соціально-економічним розвитком територіальних громад;
- проаналізувати механізми публічного адміністрування соціальних і економічних процесів в територіальних громадах в умовах воєнного стану;
- показати проблеми при прийнятті ефективних рішень і шляхи їх вирішення в умовах війни;
- визначити стратегічні напрями повоєнного відновлення територіальних громад.

Об'єктом дослідження є процес управління соціально-економічним розвитком територіальних громад. *Предметом* є сукупність теоретичних питань покращення соціально-економічного розвитку територіальних- громад в період воєнного стану та розробка стратегічних напрямів повоєнного відновлення.

Методологічною основою роботи є концепції і практики, які реалізуються місцевою владою демократичних країн для побудови стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад, це зумовило необхідність аналізу їх досвіду. У процесі дослідження, використовувалися такі методи, як контент-аналіз (визначено категорію «стратегія розвитку»); метод систематизації (для характеристика теорій, що досліджували територіальний розвиток); метод аналізу і синтезу (для визначення складових ресурсного потенціалу та ризиків соціально-економічного розвитку, види стратегій територіальних громад), хронологічний метод (для вивчення еволюційних етапів розвитку), метод узагальнення (побудувати концептуальну схему стратегії розвитку території). В кваліфікаційній роботі застосовано діалектичні підходи до аналізу соціально-економічних процесів, порівняння, експертні оцінки, багатофакторне прогнозування, SWOT-аналіз

Інформаційна база по написанню кваліфікаційної роботи включає законодавство, яке визначає повноваження та функції місцевих влад в сфері соціально-економічного розвитку територіальних громад, статистичні матеріали, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, періодичні видання. За підсумками написання кваліфікаційної роботи опубліковано три тези міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури .

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

В умовах воєнно-політичної кризи кожною територіальною громадою має сформувався пакет стратегічних заходів, який забезпечить вихід з кризи і повоєнне відновлення соціально-економічних процесів з врахуванням ресурсного потенціалу. Стратегія соціально-економічного розвитку є основою побудови ефективної моделі місцевого самоврядування, вдосконалення правових та організаційних механізмів управління на територіальному рівні. Дослідження цих проблем передбачає різні підходи, але основною метою є підвищенню добробуту населення територіальних громад збереження їх екосистем. Основи просторової концепції розвитку були сформульовані відомим вченим С. Хопоглу, який визначив, що територіальний рівень є надважливим для досягнення стратегічних цілей держави і забезпечує економічне зростання при найбільш раціональному використанні природних, людських і матеріальних ресурсів [1].

Саме якісний соціально-економічний розвиток та ефективне планування в територіальних громадах гармонізує інтереси усіх зацікавлених сторін, дає можливість прийняти оптимальні рішення по управлінню соціально-економічними процесами громади та її економіки в умовах посилення небезпек та геополітичних ризиків. Аналіз проблем передбачає, як наголошують китайські вчені С. Мао та Н. Денг, важливість збалансування соціоекологіоекономічного стану територіальних громад, який є основою для соціально-економічного розвитку, посилення ролі реформ місцевого самоврядування, подолання перешкод, які можуть вплинути на ефективність методів управління, впровадження партисипації у прийнятті управлінських рішень, ефективний розподіл ресурсів, раціональна участь керівництва в побудові стратегій і тактики господарювання [2].

Розвитку партнерських відносин між владою і інститутами громадянського суспільства приділили значну увагу англійські дослідники Р. МакКуейд та Р. Маккуейд, які зробили значний внесок у дослідження такого партнерства, вони довели, що воно дозволяє усім стейкхолдерам отримати вигоду від співпраці і в той же час зберегти свою самостійність. Завданнями для подальшого територіального розвитку, як вважає відомий вчений Х. Вей, є скоординований та якісний просторовий розвиток та створення нової моделі управління, яка сприятиме ефективності, справедливості та сталості екосистем [3].

Незважаючи на значні наукові здобутки, питання розробки стратегії територіального розвитку залишаються дискусійними і потребують додаткового теоретико-методологічного обґрунтування, нових методологічних підходів, що поєднують діалектику пізнання, системність аналізу, застосування моделювання та узагальнення економічних процесів. В умовах воєнно-політичної кризи виключно важливого значення набуває планування, формування та реалізація завдань стратегії розвитку територій та розробка принципів і напрямів, які слід враховувати для підвищення конкурентоспроможності та зміцнення їх фінансової незалежності. Використання діалектичного методу пізнання дозволило дослідити різні наукові точки зору щодо концепції соціально-економічного розвитку територій, розкрити та визначити поняття «територія» та «територіальний розвиток» у контексті посилення економічного потенціалу територіальних громад.

Проаналізувавши окремі концепції та принципи просторової політики на основі норм Законів України «Про засади державної регіональної політики», «Про місцеве самоврядування в Україні» та підзаконних актів, які визначають основи соціально-економічного розвитку громад та провівши систематизацію теоретичних підходів ми виокремили особливості розвитку територій в умовах невизначеності. Ці чинники необхідно врахувати при формуванні цілей та стратегій розвитку територіальних громад на принципах смарт-спеціалізації регіонів, визначенні напрямів територіального розвитку з урахуванням їх

соціально-економічних пріоритетів і інструментів вирішення проблем з врахуванням етапів планування завдань стратегій розвитку.

Територіальний розвиток є основою соціально-економічного зростання країни і є необхідним для визначення пріоритетів подальшої державної політики. Поняття, яке ми використали для теоретичного обґрунтування категорії «територія», як земельного простору, зайнятого населенням та підприємством, що живе і працює на певній території, об'єднує інтереси всіх зацікавлених сторін та створює умови для реалізації спільної мети, формує гештальт майбутнього розвитку. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), термін «територіальна громада» означає жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах одного села або селища, або міста, яке вважається самостійною адміністративно-територіальною одиницею. Поняття «територія територіальної громади», також визначається, як нерозривна територія, в межах якої керівництво громади здійснює свої повноваження щодо вирішення питань місцевого розвитку [3].

Таким чином, відповідно до визначення території та територіальної громади, саме мешканці певної території найбільш зацікавлені у поліпшенні умов свого існування і саме вони мають спільне бачення на суть існуючих проблем та спрямовують свої зусилля на їх вирішення. Таким чином, соціально-економічний розвиток є важливим для кожної громади і необхідно підкреслити його відмінність від економічного зростання, оскільки останнє передбачає переважно збільшення кількісних показників обсягів виробництва, продуктивності праці, фондівіддачі, доходності бізнесу. А соціально-економічний територіальний розвиток – це спільна діяльність підприємств, органів місцевого самоврядування та інших зацікавлених сторін на певній території спрямована на ефективне використання економічних ресурсів та соціального капіталу територіальних громад на якісній основі. Влада несе відповідальність за мешканців певної територіальної громади і повинна прагнути до створення комфортного та безпечного середовища для

проживання, а також забезпечувати рівний доступ до якісних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я тощо для всіх мешканців громади [4].

Досягти цієї мети можна за допомогою зваженої тактики і стратегії, ефективного планування, яке базується на розробці комплексних планів і програм, що можуть забезпечити реалізацію певної місії організації та досягнення поставлених цілей. Теоретичні та практичні підходи до розробки стратегії розвитку територій регламентуються як на міжнародному рівні, так і в Україні на рівні територій. На Саміті ООН зі сталого розвитку у 2015 році було прийнято документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року», яким було затверджено 17 Цілей сталого розвитку (Goals of sustainable, 2019). У свою чергу, Україна видала Указ від 30.09.2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», який підтримав напрями досягнення Цілей сталого розвитку з урахуванням соціально-економічних пріоритетів [5].

В умовах сучасних викликів сільські, селищні, міські ради повинні оперативнo затверджувати інтегровані стратегії розвитку територіальних громад для розробки ефективних планів та програм, що сприятимуть не тільки подоланню кризових явищ, але і забезпечать повоєнне відновлення соціально-економічних процесів. Для покращення цієї роботи Міністерство розвитку громад та територій України розробило та затвердило Методичні рекомендації (2021), які визначають Стратегію як документ стратегічного планування державної регіональної політики, який на довгостроковий період (7 років) визначатиме стратегічні та оперативні цілі і завдання, що мають бути покладені в основу сталого соціально-економічного розвитку кожної території.

При дотриманні принципів державної регіональної політики, серед яких найбільш важливими є:

- законність, тобто процедури затвердження та реалізація завдань мають відповідати Конституційним нормам;
- співробітництво – співпраця органів влади у реалізації цілей та завдань;

- відкритість та прозорість – вільний доступ до інформації про завдання та результати;
- субсидіарність – оптимізація повноважень органів місцевого самоврядування нижчих рівнів влади з метою підвищення ефективності діяльності;
- етнокультурний розвиток – спрямованість на відродження локальної ідентичності, збереження духовної та матеріальної культури населення, культурних цінностей територіальних громад;
- сталий розвиток – формування цілей для максимального задоволення потреб та з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;
- рівності – забезпечення рівних прав та можливостей для мешканців громади незалежно від віку, статі та статусу;
- інклюзивність – врахування інтересів осіб з особливими потребами;
- ефективність – формулювання цілей та завдань, результати яких можна виміряти і які дають змогу проаналізувати їх результативність;
- конкурентоспроможність механізмів публічного управління.

Стан країни в умовах воєнного часу викликає в територіальних громадах ряд труднощів та викликів, які необхідно враховувати при розробці стратегій. Це катастрофічне зниження рівня і якості життя, зростаюче безробіття, міграція, руйнація бізнесу та інфраструктури, забруднення довкілля, брак виробничих потужностей, переробка відходів тощо. Згідно з Глобальним, регіональним та національним аналізом, Україна сьогодні посідає четверте місце серед європейських країн за кількістю смертей, спричинених забрудненням довкілля, тому питання збереження екосистем заслуговує на увагу і має бути враховане під час розробки цілей та завдань стратегій.

У період 2022 р. щорічні втрати енергії в Україні становили до 44% через застаріле обладнання, а враховуючи значні пошкодження енергетичної інфраструктури внаслідок бойових дій, необхідно визначити напрями відновлення мереж теплопостачання та розробити заходи з підвищення ефективності виробництва та використання енергії. Крім того, військова агресія

Росії проти України причинила велике внутрішнє переміщення населення з однієї частини країни в іншу, більш безпечні регіони, що призвело до негативних наслідків в інфраструктурі територіальних громад [16].

Органам влади потрібно здійснити пошук шляхів сприяння реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, реалізувати заходи по підвищенню рівня володіння українською мовою, відродження культурних і духовних цінностей. Територіальні громади України, особливо під час війни, мають конкурувати в глобальному середовищі завдяки своїм можливостям та ресурсам: природним, людським, фінансовим, виробничим тощо. Наявність розвиненого ресурсного потенціалу приверне увагу потенційних вітчизняних та зарубіжних інвесторів, що забезпечить подальший соціально-економічний розвиток території.

Сьогодні на допомогу досконалій і добросовісній конкуренції повинна прийти нова форма відносин, необхідна для розвитку громади – державно-приватне партнерство. Від його ефективності залежить якість та рівень життя населення, конкурентоспроможність бізнесу, якому вигідно працювати у партнерстві з владою. Основними принципами, на яких має базуватися публічно-приватне партнерство – це комунікація, підтримка, взаємоповага, довіра, взаємодопомога. Розробка цілей і завдань соціально-економічного розвитку, також вимагає встановлення вимірних індикаторів для оцінки ефективності їх виконання при відновленні територій України у повоєнний період.

Розвиток партнерства має враховувати потенційні можливості та ресурси, якими громада володіє для покращення добробуту населення, дозволить врахувати існуючі проблеми в територіальній громаді, використати її потенціал та можливості, зміцнити партнерські відносини з іншими громадами, а також забезпечити відновлення та сталий розвиток у майбутньому. Складна ситуація, спричинена російською збройною агресією проти України, призвела до значного падіння економіки більшості територіальних громад та погіршення життя населення, тому успішні стратегії повоєнного відновлення є підґрунтям відродження та розвитку.

Теорія економічного розвитку, висунута відомим німецьким вченим А. Вебером, підтверджує точку зору про необхідність раціонального розміщення виробництва та ресурсів, оптимальне розміщення промисловості, яке мінімізує транспортні витрати на перевезення сировини та готової продукції, логістику та стан інфраструктури. Теорія міських агломерацій, висунута американським вченим Г. Річардсоном, підкреслює, що основним фактором зростання і розвитку є концентрація виробничої діяльності у великих промислових регіонах. Він вважає, що ключова роль у розвитку належить регіональній агломераційній економіці, яка є стимулятором технологічного прогресу та зростання продуктивності праці. Дослідження авторів обґрунтовують важливість розробки Стратегії подальшого розвитку територіальних громад [16].

В той же час, хорватським вченим М. Томіjanović, при дослідженні стратегій розвитку Європейського Союзу, зазначається, що інвестиції в дослідження та розвиток є ключовим фактором досягнення економічного добробуту та конкурентоспроможності в умовах сучасних викликів. Однак науковець підкреслює, що наслідки глобальної економічної кризи сповільнили зростання регіональної продуктивності. Аналіз поточних економічних проблем як країни в цілому, так і окремих територій, а також в розрізі окремих територіальних громад, дозволив нам визначити напрями, необхідні для формулювання цілей та завдань повоєнного відновлення та соціально-економічного розвитку [7].

Ми вважаємо, що висновки зроблені канадським вченим С. Ауоо у 2022 році, який зазначає, що існування бідності в країнах, що розвиваються, є критичною проблемою, яка потребує термінового вирішення через негативні наслідки для зростання людського добробуту мають принципове значення для України. Науковець пропонує досягти скорочення бідності шляхом стимулювання економічного зростання, що дозволить збільшити доходи та розширити можливості бідних верств населення, дозволить провести необхідні

реформи, які підвищують ефективність використання ресурсного потенціалу територіальних громад [7].

Італійськими вченими Е. Дуру та Б. Точе, пропонується включити культурну спадщину як соціально-економічний каталізатор та потужний інструмент для сталого розвитку та відновлення громад. Варто зазначити, що місцеві органи влади можуть зробити свій внесок у охорону культурної спадщини в Україні та використовувати цю сферу для покращення соціальної згуртованості та забезпечення міжкультурного діалогу в громадах. Ще одним аспектом, який пропонується включити до завдань стратегії, є підвищення конкурентоспроможності територіальної громади [8].

Автор теорії конкурентоспроможності М. Портер пропонує посилити концепцію підвищення регіональної конкурентоспроможності, яку досліджував італійський вчений М. Грассіа, показавши закономірності, які виникли протягом багатьох років в стратегіях соціально-економічного розвитку. Порівняльний аналіз з урахуванням рівня індексу регіональної конкурентоспроможності на прикладі Польщі здійснила польська дослідниця К. Хробочинська, яка зазначає, що стимулювання регіональної конкурентоспроможності є досить складним процесом, який призводить до посилення конкурентної позиції відносно інших регіонів [9].

Проведене дослідження доводить, що партнерство є необхідною формою покращення відносин між органами влади різних громад для стимулювання соціально-економічного розвитку територій. Вагоме дослідження здійснив ірландський вчений Д. Горан, який описує ключові рішення для кожного етапу розбудови партнерства: (1) визначення сфери партнерства, (2) основних залучених суб'єктів, (3) розподіл їхніх обов'язків, (4) вибір найкращих доступних індикаторів, (5) оцінка викликів і (6) можливостей для розширення партнерства.

«Європейський досвід переконливо свідчить, що ефективна територіальна організація влади може будуватися лише на основі специфічної форми публічної влади територіальних громад, у рамках якої забезпечується реалізація

їх права здійснювати управління в межах відповідних територіальних одиниць, самостійно вирішувати питання місцевого значення». У свою чергу, ефективне функціонування суб'єктів господарювання потребує створення сприятливого регуляторного середовища та підтримки у використанні можливостей для розвитку, у тому числі ресурсних. Формування ефективних механізмів вирішення цих завдань неможливе без всебічного, системного дослідження такої категорії, як ресурсний потенціал регіону, її складових та відповідного вітчизняного й зарубіжного управлінського досвіду» [10].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Проведене дослідження показує, що обґрунтування концепції соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах повоєнного відновлення, виходить з чіткого розуміння принципів та напрямів, які мають бути враховані у стратегіях розвитку, що дозволяє краще зрозуміти суть та пріоритети соціально-економічного розвитку, дозволяє краще зрозуміти цілі розвитку та обрати правильні шляхи перетворень, враховуючи потреби кожного мешканця територіальних громад. Відповідно до мети, поставленої в цій роботі, та на основі аналізу основних понять стратегії розвитку територій та принципів, відображених у законодавстві України, сформульовано пропозиції щодо основних підходів до формування стратегії розвитку територій України в повоєнний період, сформульовано пропозиції щодо основних підходів до формування стратегії соціально-економічного розвитку територій.

РОЗДІЛ 2.

СТАН МЕХАНІЗМІВ АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ТА ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

За період воєнних дій обсяг ВВП в Україні знизився більше чим на третю частину, збитки від руйнувань інфраструктури територіальних громад перевищують 100 млрд. дол., інфляція досягла критичних значень, відбувається подальше ослаблення української валюти, росте безробіття та погіршується рівень життя в територіальних громадах. Всі монетарні та фіскальні заходи, які проводить уряд, знаходяться у прямій залежності від зовнішніх запозичень та міжнародної фінансової допомоги.

Спад економічної динаміки на третину, у 2023 році показує, що власними фінансовими ресурсами країна не спроможна забезпечити позитивну динаміку відновлення та економічного зростання в умовах воєнної агресії. Також, зростання інфляції посилює проблеми відновлення в Україні: у січні 2022 року вона становила 10%, у вересні – вже 24,6 %, а до кінця року вона сягнула 30 % [24].

Корегування податкового кодексу на початку воєнних дій, з одного боку, спростило ведення бізнесу, а з іншого викликало негативні ефекти в сфері бюджетних надходжень, так, в 2023 році було отримано 30 % митних платежів і 70% податків порівняно з довоєнним періодом[37]. Дефіцит державного бюджету у 2022 р. складав приріст 5 млрд. дол протягом місяця. Фінансування дефіциту державного бюджету здійснювалось переважно за рахунок міжнародних донорів, найбільші кошти надані США і ЄС [15].

Продовження воєнних дій в Україні не дозволяє власними зусиллями забезпечити ефективну економічну модель, покращити економічний стан, прийняти раціональні рішення і управлінські дії по призупиненню економічного спаду. Ситуацію ускладнює падіння експортно-імпортних операцій рис.2.1 та рис 2.2.

Рис. 2.1. Експортні операції в Україні та їх динаміка у 2022 р.

Джерело: адаптовано автором на основі даних Державної служби статистики України [34].

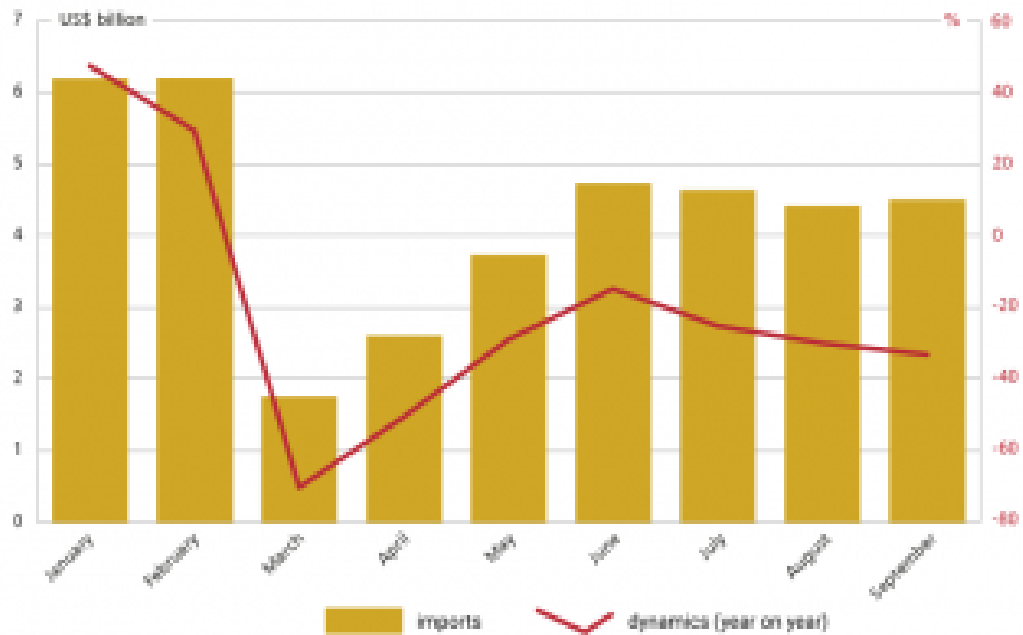

Рис. 2.2. Імпортні операції в Україні та їх динаміка у 2022 р.

Джерело: адаптовано автором на основі даних Державної служби статистики України [34].

Криза зовнішньоторговельних операцій і України, пов'язана з блокадою портів на Чорному та Азовському морі, через які реалізувалось 70% експорту та

імпорту. Військова агресія в Україну привела до катастрофічних втрат ринкової і соціальної інфраструктури територіальних громад, Експерти збитки інфраструктури України оцінили 114,5 млрд. дол., житлових будинків на суму 47,8 млрд., транспортної інфраструктури на 35,1 млрд. дол. [37].

Таблиця 2.1.

Рівень руйнувань в інфраструктурі України в 2022 році.

Категорія	Оцінки втрат в млн. дол.		
	Прямі втрати	Непрямі втрати	Витрати пов'язані з реконструкцією
Житлове будівництво	48	3,6	75,2
Дорожня інфраструктура і аеропорти	35	18,6	51,0
Активи компаній	10	30,2	19,8
Сільське господарство	4,2	23,5	17,6
Публічна сфера	0,3	6,3	6,5
Транспорт	2,8	0,5	5,1
Освіта	4,3	2,2	5,3
Торгівля	2,0	23,4	3,8
Енергетика	1,9	11,5	3,6
Інше	6,3	10,6	9,8
Загалом	115,5	131,4	198,7

Джерело: адаптовано автором на основі даних Державної служби статистики України [36].

Бойові дії, що тривають в Україні, не можуть стримати процес відновлення країни, який вже відбувається, так уже втілюються в життя ряд проектів та ініціатив з відновлення. Ініціативи реалізуються щонайменше у 27 сферах, і в більшості з них влада активно співпрацює з організаціями громадянського суспільства, бізнесом, науковими установами та з іншими суб'єктами. Разом з тим, в країні досі нема цілісного національного плану відновлення України, який має бути розроблений владою, який би мав юридичне закріплення і використовувався б іншими учасниками процесу відновлення як стратегічний документ.

Відсутність такого плану є проблемою для всіх учасників процесу відновлення, а саме, громад, міжнародних донорів, громадських організацій, пересічних громадян. Національний план відновлення громад має стати рушійною силою відновлення, основою соціально-економічного розвитку,

зростання добробуту громадян. Сьогодні громади стикаються з багатьма труднощами: неузгодженість законодавства щодо створення планів відновлення, відсутність національної концепції відновлення, бюджетні проблеми, а також брак кваліфікованих управлінців, здатних приймати ефективні рішення. Кадрова проблема є одним із проявів масштабності проблеми, адже законодавство накладає багато зобов'язань на управлінський склад громад, а війна і необхідність відновлення роблять цей тягар особливо важким.

План відновлення, який був розроблений в Луганську, так і не став дорожньою картою для суб'єктів відновлення, не отримав юридичного статусу, майже не використовується і не згадується суб'єктами відновлення (урядовцями, донорами, місцевою владою, ОГС). Також, представники українського громадянського суспільства критично ставляться до процесу підготовки цього плану та його ефективності, а національна рада з відновлення, яка повинна була стати провідною координаційною платформою для учасників процесу відновлення, не виконує своїх функцій. Попередній зміст плану відновлення був критично оцінений як представниками українських інститутів громадянського суспільства, так і західних аналітичних центрів. Короткостроковий План прискореного відновлення, представлений адміністрацією Президента України в 2022 році, не знайшов підтримки і реалізації в країні і потребує технічної та експертної допомоги. Таким чином, на двох основних рівнях влади – центральному та місцевому – існують значні труднощі з планами відновлення, тобто не існує єдиної, законодавчо закріпленої та зрозумілої концепції відновлення для всієї країни [21].

В територіальних громадах ситуація краща, але це лише початок довгого шляху, успіх якого залежить від координації дій основних гравців, насамперед органів центральної влади та донорських організацій. Додатковою проблемою для громад є колізія в законодавстві: різні закони передбачають створення різних документів щодо планів відновлення громад, які юридично не узгоджені між собою. Відсутність стратегічного плану для держави та труднощі, які це

спричиняє у процесі відновлення є лейтмотивом відповідей переважної більшості суб'єктів, які взяли участь в опитуванні, а саме, представники громад, місцеві органи виконавчої влади та інститути громадянського суспільства [23].

Разом з тим, публічному просторі України вже існують плани відновлення громад, підготовлені за активної участі громадських організацій, за технічної та експертної допомоги донорів. Регіональні плани відновлення наразі існують найчастіше у вигляді планів відновлення громад. Опитування лідерів громад, показало, що лише третина громад наразі мають конкретний документ з стратегії відновлення. Національна рада з відновлення України розробила проект плану відновлення до 2032 року, який складається з 23 частин, які були розроблені відповідними робочими групами, вартість його реалізації була оцінена у 750 мільярдів доларів. Громадськість не була залучена до розробки цього плану, а змістовних обговорень було мало навіть серед його розробників. З іншого боку, ця історія демонструє небажання політичної влади країни до серйозної комунікації з організованою, найбільш активною частиною суспільства про напрями і форми соціально-економічного розвитку в найближчий період, хоча в розробці брали участь 2500 експертів і фахівців [18].

В період воєнного стану реального обговорення та внесення пропозицій не відбувалось, а в більшості випадків не залучались науковці та інститути громадянського суспільства по виробленню політики соціально-економічного розвитку, таким чином, розроблений план не став концептуальним дороговказом для суб'єктів відновлення. З іншого боку, кожне міністерство і відповідні комітети Верховної Ради займаються цими питаннями. виходячи зі своїх вузьких інтересів, не практикуючи співпрацю з громадським сектором при підготовці планів і програм, обмежують партисипацію при прийнятті управлінських рішень щодо соціального та економічного відновлення України.

При складанні планів і програм соціально-економічного розвитку присутня непрозорість формування робочих груп, в основному відсутня кінцева версія плану, яка включала б зауваження та пропозиції. Станом на січень 2023

року лише чотири області розпочали створення комплексних планів відновлення, це Кіровоградська, Сумська, Київська та Вінницька. Впровадження рішень з відновлення в регіонах та громадах в 2023 році, потребує від центральних органів влади врегулювання процесу створення комплексних програм відновлення для регіонів та громад, на основі постанови №1159 від 14 жовтня 2022 року, яка визначає порядок формування програм комплексного відновлення територіальних громад або їх частини [23].

Постанова передбачає обов'язкове громадське обговорення програм відновлення територіальних громад, визначає що відновлення територій відбуватиметься з урахуванням усіх аспектів життєдіяльності громади, а не лише на основі потреб у відновленні зруйнованої інфраструктури територій. Передбачається також можливість перегляду та внесення змін до затвердженої програми, що додасть гнучкості у плануванні та реалізації проектів відновлення територій. Втім, представники національних організацій громадянського суспільства досить критично ставляться до управлінських нововведень, вказуючи на те, що територіальні громади вже мали певну кількість документів стратегічного розвитку, а тепер до них додалися ще два це, комплексні програми відновлення та плани відновлення та розвитку, які були включені до Закону про регіональну політику.

Більшість територіальних громад мають власні стратегії регіонального розвитку, широкі програми соціально-економічних трансформацій, мають власну містобудівну документацію, генеральні плани тощо. Але експерти з регіональної політики вказують на те, що законодавці не змогли створити чіткої та ефективної законодавчої бази для проектування відновлення, натомість запропонували розробити план відновлення України на десять років з очікуваним фінансуванням понад 750 млрд. гривень. Це пов'язане з розбіжностями у вимогах до розробки стратегій соціально-економічного розвитку громад, які керуються з одного боку Законом «Про засади державної регіональної політики», який передбачає, що територіальні громади розробляють «стратегії розвитку територіальних громад». Натомість Закон

«Про регулювання містобудівної діяльності» використовує поняття «концепція комплексного розвитку території територіальної громади», яка визначається як «документ стратегічного планування»[24].

Така ситуація приводить до того, що система планових документів з відновлення не уніфікована, не чітка та має фрагментації, які не створюють можливості для комплексного відновлення та розвитку територіальних громад. Органам влади, на всіх рівнях управління, потрібно якнайшвидше переглянути та гармонізувати основні положення цих законів, які повинні доповнювати один одного, ці документи не повинні бути простою формальністю, а набути вирішального стратегічного значення для соціально-економічного розвитку територіальних громад.

В період воєнного протистояння, ряд планів подальшого соціально-економічного розвитку територіальних громад перетворились із стратегічних документів в оперативно-тактичні, що включають переважно ті об'єкти, що потребують повного відновлення, а реалізація стратегічних планів, найімовірніше, планується на повоєнний період. Але сьогодні більшість громад, планують стратегию відновлення, вони залучають експертів, донорів, які допомагають при їх обговоренні та впровадженні. Таким чином, потрібно вирішити проблему законодавчого дублювання стратегічних документів з відновлення, вирішити ряд кадрових питань, змінити національне бачення на проблеми відновлення чиновників усіх рівнів управління.

Держава має створити умови для максимальної здатності та спроможності самостійно розробляти і впроваджувати місцеві комплексні стратегії розвитку. Зрозуміло, що багато постраждалих громад все ще перебувають у зоні ураження вогнем і не можуть планувати комплексне відновлення. Крім того, існує також проблема людських ресурсів у регіонах, інституційної спроможності місцевих органів влади та взаємодоповнюваності місцевого та національного бачення відбудови та модернізації країни та її територій. Статистика показує, що представники місцевих рад практично на 80% наразі залучені до розробки стратегічних документів відновлення,

активними є сільські, селищні, міські голови та сільські старости, їх участь оцінюється в 65 % [25].

Близько половини керівників громад повідомили про залучення організацій громадянського суспільства, місцевого бізнесу, мешканців громад та посадових осіб районних/державних (військових) адміністрацій до розробки місцевих стратегій відновлення. Представники обласної влади, міжнародних, міжнародних організацій та політичних партій залучаються сьогодні в меншій ступені, так як перед ними стоять першочергові тактичні питання подолання наслідків воєнних дій. Оцінка участі центральних органів влади до розробки місцевих стратегій відновлення показала, що існує певний розрив між центральним та місцевим рівнями щодо стратегічного планування для місцевого відновлення.

Що стосується фінансування процесів відновлення, то більшість статистичних даних показують, що кошти переважно акумулюються на центральному рівні, хоча співпраця донорів з місцевою владою присутня. Державні інститути мають знайти альтернативні варіанти і передбачити різні можливості додаткового наповнення бюджетів територіальних громад, органи місцевого самоврядування не повинні чекати наповнення одного фонду, користуючись автономією вони мають реалізовувати і шукати нові можливості фінансування відновлення та соціально-економічного розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

В умовах воєнної агресії важливо проаналізувати можливості та існуючі проблеми громади на етапі планування завдань та цілей відновлення та соціально-економічного розвитку, визначити сильні і слабкі сторони соціальних і економічних процесів в територіальних громадах, при застосуванні SWOT-аналізу, моделювання та інших інструментів. Таким чином, зрозумівши поточну ситуацію в конкретній громаді, а потім визначивши

відповідну стратегію, яка в інтересах для усіх зацікавлених сторін, спланувати показники соціально-економічного розвитку, визначити пріоритетні цілі і завдання, які мають бути вимірюваними та орієнтованими на кінцевий результат.

Концептуальні основи сталого розвитку, які підпорядковують активну участь всіх стекхолдерів для досягнення цільових результатів, мають забезпечити оцінку ступеня задоволення потреб мешканців територіальної громади і показати шляхи відновлення їх екосистем. Проаналізувавши результати стратегічних дій органів влади спільно з інститутами громадянського суспільства в напрямку активізації соціально-економічного територіального розвитку, ми вважаємо за доцільне покласти досвід партнерства в основу вирішення завдань, спрямованих на зміцнення фінансово-економічної спроможності громад. Враховуючи складність періоду в якому відбувається адміністрування соціальних і економічних процесів в громадах вважаємо за необхідне більш широко проводити бенчмаркінг застосування інноваційних інструментів управління розробкою стратегій, що сприятиме відновленню соціо-культурних цінностей та подальшому економічному розвитку громад у післявоєнний період.

РОЗДІЛ 3.

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Проблема соціальної справедливості в розподілі ресурсів виникає тоді, коли місцева влада шукає кошти на відновлення самостійно, адже багато залежить від активності, досвіду фандрейзингу, зв'язків і навіть знання іноземної мови представниками місцевої влади. Більш активна місцева влада може залучити значні ресурси, навіть якщо їх потреби менші, ніж у інших постраждалих громад. В громадах уже існують плани відновлення, підготовлені за активної участі громадських організацій, а саме Центром економічної стратегії в рамках проекту «Надання експертної та технічної підтримки уряду та регіональним адміністраціям у розробці та впровадженні планів відновлення», він також брав участь у підготовці планів для Лебединської громади Сумської області, Дергачівської громади Харківської області, Бородянської громади Київської області, Великописарівської та Тростянецької, Недригайлівської громади Сумської області, Савинської та Чугуївської громади Харківської області тощо [26] .

Ці плани часто розроблялися в громадах, які постраждали під час бойових дій або були деокуповані, деякі громади, як, наприклад, Роганська громада Харківської області, використовували напрацювання комплексних планів розвитку, які були розроблені ще до війни, для оцінки втрат і роботи над планом відновлення. Вони вважають, що мали найновіші дані та відеоматеріали і їм було легко візуалізувати втрати та оцінити відсоток пошкоджень.

Центральними органами влади, офісом Президента, рядом міністерств у співпраці з представниками міжнародного Інституту KSE, провідними міжнародними організаціями, а саме Світовим банком, Європейською комісією, ООН, спеціалізованими міжнародними організаціями зроблено оцінку втрат за секторами економіки: телекомунікації, сільське господарство, промисловість,

сфера послуг тощо. Вони дали оцінку втрат житлового фонду України, здійснили моніторинг екологічних збитків, фіксують руйнування освітньої та медичної інфраструктури. Багато ініціатив зосереджені на створенні ГІС-систем і сервісів, необхідних для відновлення: нові системи створюються урядом в рамках системи e-Reconstruction, а також донорами, громадськими організаціями та місцевими органами влади.

Ці проекти часто зосереджені на документуванні руйнувань і мають схожий функціонал, ряд проектів частково перетинаються, що потребує додаткової експертної перевірки, але корисність ГІС-проектів була б вищою, якби користувачі (урядовці, аналітики) мали доступ до більш повного набору даних, а не лише до самих карт. Розробка та реалізація цифрових продуктів/інформаційних систем – це «серце» процесу соціально-економічного відновлення та розвитку територіальних громад. Геоінформаційні технології дозволяють не лише ефективно управляти процесом відбудови, вони зроблять його прозорим, відкритим для суспільства, громадськості, донорів та партнерів.

Основним цифровим продуктом уряду, який створюється владою, громадськими організаціями та міжнародними донорами і має стати основою для відновлення є «DREAM», це розроблений спеціалізований цифровий продукт, сервіс для компенсацій за зруйноване житло, також на територіальному рівні реалізуються ряд інших проектів і програм з діджиталізації громад. Є приклади як невеликих пілотних проектів, так і відносно масштабних ініціатив, інститути громадянського суспільства також розвивають сервіси цифрового моніторингу, особливо у сфері захисту довкілля, аналітичні центри та координаційно-експертні платформи для підтримки відновлення та соціально-економічного розвитку громад.

У 2022 році понад 100 організацій громадянського суспільства підписали «Луганську декларацію», цей маніфест стосується як принципів відбудови України, так і оцінки впливу міжнародної ситуації. Було створено велику кількість візійних документів з різним баченням, представники громадянського суспільства активно взяли участь у розробці навчальних програм для учасників

відбудови на рівні громад. Так, в Україні, завдяки децентралізації, новостворені громади зіткнулися з новими повноваженнями та обов'язками, які вони отримали, не маючи достатнього рівня підготовки, громади зіткнулися з новими функціями, які вони отримали без достатніх фінансових ресурсів, досвіду, інфраструктури та кадрів.

Основною проблемою відновлення в період воєнного стану є передача повноважень з центрального на місцевий рівень без передачі відповідних фінансових ресурсів на місця. Війна та необхідність відбудови зробили цю ситуацію ще більш гострою. Тому навчання представників місцевої влади у таких складних сферах, як інженерний захист територій, оновлення містобудівної документації, розвиток житлово-комунального господарства, бюджетування та діджиталізація має бути значно ширшим, ніж зараз.

В період воєнно-політичної кризи особливого значення набуває підтримка українським урядом бізнесу, програми мають бути зосереджені на допомозі малому та середньому бізнесу або приватним підприємцям (дрібним фермерам). Сільськогосподарський сектор є основним напрямом проектів з підтримки бізнесу, він має отримати найбільш масштабне фінансування програм підтримки. Але сьогодні масштаби фінансування програм підтримки бізнесу не видаються надто великими, зважаючи на складність завдань та кількості зайнятих від \$1 млн до \$15,5 млн.грн у проектах, де загальний бюджет відомий [27].

Урядові програми є дещо більшими, наприклад eRobota, яка за свою майже річну історію видала грантів на суму 82 мільйони доларів або 3 мільярди гривень. Однак масштаби державних програм видаються недостатніми. На рівні громадянського суспільства найчастіше реалізуються невеликі проекти, які підтримують креативних підприємців, ВПО та жінок-підприємців. Держава є активним і потужним гравцем у реконструкції та ремонті житла, медичної, освітньої та соціальної інфраструктури, але процеси, які вона координує або ініціює, відбуваються досить повільно [22].

Наприклад, Фонд для ліквідації наслідків збройної агресії запрацював станом на квітень 2023 року, а перше виділення коштів відбулося лише 17 травня 2023 року. Крім того, крім держави у фінансуванні постраждалих від збройної агресії взяли участь міжнародні організації, такі як Європейський інвестиційний банк, ЄБРР, Світовий банк, а також інші міжнародні організації Європейського Союзу. У той же час, громадянське суспільство також долучається до реконструкції та ремонту житла та інфраструктури набагато раніше і є активним у ряді сфер відновлення. Можна виділити чотири основні напрямки діяльності організацій громадянського суспільства та волонтерів у сферах:

- 1) фізичного ремонту і реконструкції пошкоджених і зруйнованих будинків;
- 2) плануванні нових просторів у постраждалих від війни населених пунктах;
- 3) навчанні мерів, архітекторів, спеціалістів, наставництво та створення посібників для учасників відбудови;
- 4) професійному інженерному супроводі будівельних проектів [21].

Здебільшого це волонтерські проекти, які мають фахівців, навколо яких об'єднуються бажаючі взяти участь в ініціативах у тій чи іншій формі: фізична робота на об'єктах, надання будівельних матеріалів, створення освітнього контенту, робота з гуманітарною допомогою. Українські ОГС та міжнародні донори працюють над відновленням критичної інфраструктури, енергетичної галузі тощо. Роль громадських організацій у цій сфері полягає насамперед в адвокації принципів «зеленого відновлення»: енергоефективності, декарбонізації, використання відновлюваних джерел енергії та децентралізації енергетичної інфраструктури. Інститути громадянського суспільства у своїй більшості безпосередньо займаються ліквідацією наслідків обстрілів, постачанням малих джерел енергії для громад – сонячних панелей, генераторів тощо.

Важливим напрямком участі громадськості у відбудові є експертна підтримка центрального уряду та місцевих органів влади в процесі відбудови. Одним із прикладів є коаліція організацій громадянського суспільства «RISE», яка, серед іншого, бере участь у створенні системи управління відбудовою DREAM, системи управління відновленням. Враховуючи різні масштаби та рівні спроможності громад в Україні, дуже важливо, щоб громадські організації допомагали органам влади на рівні громад, особливо у підготовці планів відновлення [28].

«Зелене» відновлення майже повністю ведеться громадськими організаціями, так з весни 2022 року громадські організації формують коаліції, щоб привернути увагу суспільства, уряду, міжнародних партнерів та донорів до необхідності зробити відновлення «зеленим». Орієнтація громадянського суспільства за «зелене» відновлення не обмежується лише внутрішніми українськими дискусіями, так представники української екологічної спільноти активно доносять свою позицію до керівництва Європейського Парламенту та Європейської Комісії. Важливо, щоб громадські організації не лише привертали увагу до цієї проблеми, а й надавали конкретні аналітичні матеріали та здійснювали моніторинг розроблених владою планів відновлення на відповідність «зеленому» курсу [29]. Практична робота громадських організацій в сфері екології відбувається і на місцевому рівні, а саме: розробка «зелених» планів післявоєнної відбудови для конкретних громад.

Важливу роль в умовах воєнного стану має партнерство влади з громадськими організаціями по створенню механізмів контролю за витрачанням коштів та у боротьбі з корупцією під час відбудови – це сфера, де ініціативу беруть на себе міжнародні організації та громадянське суспільство.

Передумовою ефективного контролю над державними витратами є доступ до даних, таким чином, роль організацій громадянського суспільства, аналітичних центрів та дослідників у забезпеченні повернення доступу до відкритих даних, які стали недоступними через війну, є ключовою. В умовах

воєнної агресії без цих даних буде важко боротися з корупцією, а чиновники почуватимуться безкарними.

Партисипативні проекти, які залучають мешканців громади до розробки планів і процесу відновлення, мають бути спрямовані на оцінку збитків і підвищення соціальної згуртованості, забезпечення психологічної підтримки населення та адаптація ветеранів, реінтеграції, на створенні успішних коаліцій, організацій, що продуктивно співпрацюють з органами влади. Оновлена оцінка потреб України у відновленні та реабілітації, опублікована наприкінці березня 2023 року, відображає рівень збитків, завданих телекомунікаційній інфраструктурі України внаслідок війни, робить оцінку ступеня стійкості екосистем, масштабів пошкоджень та руйнувань в енергетичному секторі тощо [30].

В організації цієї діяльності суттєву роль відіграють Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) разом зі Світовим банком, які зробили оцінку втрат енергетичної інфраструктури внаслідок обстрілів. Міжнародна організація Енергетична Хартія, що регулярно оцінює стан енергетичного сектору та інфраструктури України внаслідок обстрілів та інших бойових дій.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) оцінює збитки сільськогосподарських виробників, на основі репрезентативного опитування сільських домогосподарств ФАО підготувала звіт під назвою «Вплив війни в Україні на сільське господарство та засоби до існування в сільському господарстві: Результати загальнонаціонального обстеження сільських домогосподарств» тощо [29].

Інститут KSE (аналітичний центр при Київській школі економіки) в рамках Національної ради з питань відновлення України у співпраці з державними установами оцінює прямі фізичні збитки в рамках проекту «Росія заплатить». Завдання проекту є фіксувати, перевіряти та аналізувати інформацію про пошкодження та руйнування інфраструктури, оцінка втрат спричинені війною, створення реєстру пошкоджень та агрегованої бази даних матеріальних і нематеріальних втрат. Варто зазначити, що це спільний проект, в

якому, окрім уряду та Інституту KSE, беруть участь громадські та державні організації, такі як Центр економічної стратегії, Антикорупційний штаб, Інститут аналізу та адвокації, Transparency International Україна, Prozorro, Українська рада торгових центрів, CoST Україна, Вкурсі Агро, ТВІС Україна, Асоціація рітейлерів України (RAU), Центру розвитку інновацій та авіакомпанії Culver Airlines, а також проект реалізується за підтримки USAID [32].

Збитки, завдані інфраструктурі, оцінюються шляхом оцифрування даних з БПЛА та супутників, фото- і відеозйомки та аналізу геопросторових даних. Так, за цими даними Ірпінь зазнала збитків від окупації на суму 25,3 млрд грн, при чому окупація тривала трохи більше місяця. Було пошкоджено майже 10 600 будівель. 1 836 були повністю зруйновані. Найбільша частка збитків – 17,7 млрд грн – припадає на житловий фонд. Понад 11,5 млрд грн з цієї суми припадає на пошкоджені багатоквартирні будинки. Загалом, майже половина житлового фонду міста постраждала від російського вторгнення [33].

Громадські організації та аналітичні центри також здійснюють моніторинг ситуації, документуючи збитки та оцінюючи масштаби пошкоджень у конкретних районах. Наприклад, «Екодія» відстежує випадки потенційної екологічної шкоди, спричиненої російською агресією, яка фіксується на інтерактивній карті, «Екодія» також провела пілотне дослідження впливу військових дій на стан українських ґрунтів (на прикладі двох громад у Харківській та Донецькій областях) та запропонувала підхід до оцінки та відновлення пошкоджених земель [34].

Також, заслуговує на увагу оцінка додаткових викидів парникових газів, зроблена Екодією у дослідженні «Вплив російської війни в Україні на клімат: Проміжна оцінка викидів парникових газів». Аналітичний центр Cedos на замовлення благодійного фонду Save Ukraine за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», провів дослідження «Війна і освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи», один з розділів якого присвячений аналізу руйнування освітньої інфраструктури. Автори дослідження «Руйнування та спустошення. Рік російської атаки на українську

систему охорони здоров'я» документують впливи на систему охорони здоров'я України» документують напади Росії на українські лікарні, медичну інфраструктуру та медичних працівників. (організації

«Лікарі за права людини» (PHR), «Медійна ініціатива за права людини» (MHR) та Український Український центр охорони здоров'я (УЦОЗ)), наприкінці жовтня 2022 року спільно з урядом та ПРООН досягли домовленості про створення нової геоінформаційної системи для покращення інформування та відновлення в Україні. Згідно з прес-релізом ПРООН, рішення про створення такої системи було прийнято урядом влітку 2022 року [34]

Проект розвитку ГІС технологій передбачений постановою Уряду України ухваленою 24 червня 2022 року розпочав збір даних від постраждалих громад по всій Україні для створення пілотної моделі, яку було створено ПРООН у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй Обсерваторією ООН із застосування супутникової інформації (UNOSAT), Київською школою економіки (KSE) та Міським університетом Нью-Йорка (CUNY), які розпочали пілотне використання методів та інструментів дистанційного зондування для картографування пошкоджень та руйнувань будівель у 55 населених пунктах Київської області та шести інших областей[35].

Перший етап охопив Київську, Чернігівську, Харківську, Сумську та Житомирську області, на другому етапі буде оцінено пошкодження в Херсонській, Луганській, Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській та Дніпропетровській областях (у доступних районах). Крім того, будуть оцінені міста Чернігів, Харків, Охтирка, Краматорськ, Херсон, Кременчук, Северодонецьк, Лисичанськ, Мелітополь. Екосистема цифрової реставрації для підзвітного управління розробляється Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України у партнерстві з коаліцією «RISE Україна». Технічним розробником системи є команда Open Contracting Partnership, методологічну підтримку надають Transparency International Україна та Офіс ефективного регулювання (BRDO). Розробка фінансується урядом Великої Британії, МВФ, Світовий банк, країни G7 та інші міжнародні

партнери підтримують використання системи для управління післявоєнним відновленням України [32].

На нашу думку потрібно створити систему, що буде інтегрувати наступні дані:

- реєстр пошкодженого та зруйнованого майна, через географічну інформаційну систему;
- галузева система управління відновленням інфраструктури «Дія», що працює через єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань;
- єдина державна електронна система у сфері будівництва Prozorro.

Максимальна функціональність такої системи буде забезпечена фіксації і контролю кожного етапу реалізації проектів реконструкції, їх життєвих циклів, реєстрації пошкоджень, фінансових потоків, закупівлі товарів і послуг, ефективності проведення будівельних робіт тощо. Важливим чинником є те, що інформація про кожен етап реалізації проектів відновлення повинна стати доступною для громадськості.

Як вважає Олександр Кубраков, Міністр розвитку громад, територій та інфраструктури «Післявоєнна відбудова України – це десятки тисяч проектів, які відбуватимуться одночасно, на різних етапах, по всій країні. Такий масштабний план відбудови передбачає залучення великих обсягів іноземного фінансування. Умовою залучення повноцінного фінансування є прозорість та підзвітність всіх процедур реконструкції. Саме принцип «кожен може бачити все» лежить в основі довіри інвесторів. Прозора цифрова екосистема допомагає забезпечити цю довіру» [35].

Іншими словами, система має стати інструментом для організації та контролю відновлення, важливим цифровим продуктом уряду та органів місцевого самоврядування в питанні відновлення та соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Така система дозволяє подати заявку на отримання фінансової допомоги для відновлення пошкодженого внаслідок війни майна (сума компенсації – до

200 000 грн) через застосування алгоритму подачі заявки: подати заявку на електронну адресу, обрати програму, повідомити про пошкоджене майно, вказати тип, площу та адресу об'єкта, контактні дані, прикріпити фотографії та описати пошкодження, якщо вони є. Після цього перейти до розділу «Подати заявку на виплату». Цей сервіс розроблений Міністерством цифрової трансформації України та Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України за підтримки проекту USAID «Прозорість та підзвітність у державному управлінні та послугах». Ще одним реалізованим сервісним проектом є відцифрування державних будівельних норм, яка доступна у вільному доступі до будівельних кодів, доступ є безкоштовним.

Аналітичні центри, координаційні/експертні платформи для підтримки відновлення України створено як в Україні, так і за її межами, вони діють переважно через програму «Відновимо Україну разом: Створення інклюзивної платформи для відновлення України», експертна платформа для роботи над планами післявоєнного відновлення та налагодження ефективних процесів взаємодії між усіма зацікавленими сторонами: органами державної та місцевої влади, міжнародними донорами та іншими партнерами, експертного та професійного середовища, представників громадянського суспільства.

Ми пропонуємо в системі вищої освіти на всіх спеціальностях ввести навчальний курс у формі онлайн вебінарів «Відновлення ресурсного потенціалу України», в якому мають брати участь представники органів влади, громадських організацій, бізнесу, донори. Потрібно також розробити посібники по відновленню громад. У травні 2023 року U-LEAD розпочала програму «Відновлення стійкості місцевих шкіл», в рамках цієї програми громадська організація «Відважні до відновлення» планує долучитися до організації ремонтів у школах у співпраці з органами влади.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУЗ

Для підвищення ефективності результатів реалізації соціально-економічних перетворень в територіальних громадах, пропонується визначити принципи, на яких має ґрунтуватися стратегія соціально-економічного розвитку територіальних громад, дати їм класифікацію, визначити важливі напрями для включення до плану дій та дорожньої карти. Пріоритети включають зростання конкурентоспроможності територій та бізнесу, підвищення рівня енергозбереження, покращення екологічної ситуації, забезпечення рівних прав і свобод для мешканців громад, збереження культурних цінностей, підвищення рівня та якості життя в громадах, розвиток співробітництва та партнерства.

В умовах воєнно-політичної та соціально-економічної кризи необхідно провести аналіз ресурсного забезпечення територіальних громад, виявити потенційні можливості, які можуть покращити економічний стан територій та стимулювати соціально-економічний розвиток територій, знайти інструменти залучення та стимулювання активізації публічно-приватного партнерства та нових інвесторів, що може суттєво покращити економічний стан територій. Підкреслено, що на етапі планування завдань стратегії розвитку необхідно передбачити формування системи індикаторів виконання завдань, які можна виміряти, що дозволить максимізувати результати реалізації управлінських заходів.

ВИСНОВКИ

Головною метою управління соціально-економічним розвитком територіальних громад в умовах повоєнного відновлення є розробка і реалізація ефективної загальнодержавної та місцевої політики з чітко визначеними пріоритетами по збалансуванню функціонування соціально-економічних систем на територіальному рівні. Така система незважаючи на зростаючі геополітичні ризики і небезпеки має бути здатна генерувати природний, людський та матеріально-технічний потенціал у довгостроковій перспективі.

Військові дії, які викликали руйнування основних галузей і секторів економіки на територіальному рівні, різке погіршення рівня життя населення та стану екології в територіальних громадах, знищили критичну інфраструктуру в багатьох регіонах, привели до значних матеріальних та фінансових втрат, багатомільйонної міграції, вимушеного переселення вимагають скоординованих дії усіх стейкхолдерів по відновленню. До традиційних викликів місцевого врядування та розвитку в Україні додалися нові складнощі. У ході дослідження було проаналізовано та узагальнено сучасні виклики для територій.

В дослідженні запропоновано створити інноваційну систему управління та адміністрування процесом відновлення постраждалих територій або їх частин, яка могла б забезпечити можливість прийняття ефективних рішень вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку в повоєнний період. Ми пропонуємо удосконалити механізми оцінки ступеня руйнувань та втрат населення та створити карти відновлення територіальних громад. Основною метою соціально-економічного розвитку та відновлення громад є створення умов для повернення до повноцінної життєдіяльності кожної територіальної громади та розробка інструментів по формуванню оновленої економіки з урахуванням цілей сталого розвитку. Ми вважаємо, що мотивація місцевого приватного сектору та партнерство з інститутами громадянського суспільства є

рушійною силою підвищення економічного зростання . Таким чином, підтримка бізнесу та покращення інвестиційного клімату в громадах для малого та середнього підприємництва це важлива складова публічного адміністрування в період воєнної агресії і повоєнний період, основа для розробки стратегій відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ayoo, C. (2022). Poverty reduction strategies in developing countries. *Rural Development – Education, Sustainability, Multifunctionality*. doi: 10.5772/intechopen.101472.
2. Chrobocinska, K. (2021). Comparative analysis of regional competitiveness in Poland from 2010-2019 in the context of the concept of sustainable development. *Sustainability*, 13(6), article number 3202. doi: 10.3390/su13063202.
3. Demko, G. (1984). *Regional development. Problems and policies in Eastern and Western Europe*. London: Routledge.
4. Dictionary of foreign words. (n.d.). Retrieved from <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D2%E5%F0%E8%F2%EE%F0%B3%FF>.
5. Dourou, E., & Toce, B. (2021). Culture without borders: Cultural heritage management for local and regional development. Retrieved from <https://rm.coe.int/culture-without-borders-cultural-heritage-management-for-localand-reg/1680a28883>.
6. Global, Regional, and Country Analysis. (2019). Retrieved from http://gahp.net/wp-content/uploads/2019/12/PollutionandHealthMetrics-final-12_18_2019.pdf.
7. Goals of sustainable development and Ukraine. (2019). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cilistalogo-rozvitku-ta-ukrayina>.
8. Grassia, M.G., Marino, M., Mazza, R., Misuraca, M., Zavarrone, E., & Friel, M. (2022). Regional competitiveness: A structuralbased topic analysis on recent literature. *Social Indicators Research*, 2022, 1-26. doi: 10.1007/s11205-022-02951-4.
9. Hopoğlu, S. (2020). Regions and sustainable development. *Regional Imbalances and Regional Development Policies: Turkey Experience*, 1, 11-22.
10. Horan, D. (2022). A framework to harness effective partnerships for the sustainable development goals. *Sustainability Science*, 17(5), 1-15. doi: 10.1007/s11625-021-01070-2.

11. Jenkins, B.R. (2020). Outcome-based management for sustainability. *Impact Assessment and Project Appraisal*, 38(4), 287-298. doi: 10.1080/14615517.2019.1711340.
12. Kalogiannidis, S., Loizou, E., Kalfas, D., & Chatzitheodoridis, F. (2022). Local and regional management approaches for the redesign of local development: A case study of Greece. *Administrative Sciences*, 12(2), article number 69. doi: 10.3390/admsci12020069.
13. Kurniawan, K. (2019). SWOT analysis for determining sustainability development strategy of the Local Enablers community, a social business ecosystem at Universitas Padjadjaran, Jatinangor, Indonesia. In *International Conference on 4th Industrial Revolution and Its Impacts* (pp. 1-12). Thailand: Walailak University.
14. Law of Ukraine No. 156-VIII “On the Principles of State Regional Policy”. (2015, February). Retrieved from [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19?lang=en#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19?lang=en#Text).
- 15 Law of Ukraine No. 280/97 “On Local Self-Government in Ukraine”. (1997, May). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>.
16. Орлатий М., Романюк С., Дегтярьова І. Ресурсний потенціал регіону: навч. посіб. Київ: НАДУ, 2014. 724 с.
- 17 Кухарева Г.П. Впровадження світової теорії та практики при реформуванні публічного управління в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №10. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2018/23.pdf (дата звернення: 20.09.2019).
18. Публічне управління: шляхи розвитку: у 2 т. / за наук.ред. Ю.Ковбасюка, С.Романюка, О.Оболенського. Київ: НАДУ, 2014. Т.1. 150 с.
19. Адміністративно-територіальний устрій України: Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення: під заг. ред. В. Г. Яцуби. Київ. 2003. – 324 с.
20. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 15.09.2019).

21. Антонюк О. В. Основи етнополітики: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – Київ: МАУП, 2005. 432 с.
22. Небава М. І., Ткачук Л. М. Управління регіональним розвитком: електронний навчальний посібник. ВНТУ. URL: https://web.posibnyku.vntu.edu.ua/fmib/25nebava_upravlinnya_regionalnym_rozvytkom/ (дата звернення 21.09.2019).
23. Моніторинг та оцінка результативності діяльності районних державних адміністрацій та виконкомів рад міст обласного значення Житомирської області за 2018 рік. URL: http://economy-zt.gov.ua/files/1111/оценка_2018%20%281%29.pdf (дата звернення: 25.11.2019).
24. Чабарай Г. Децентралізація: чого бракує громадам. *Тиждень.ua*. 2018. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/219535> (дата звернення: 15.10.2019).
25. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09 квітня 1999 р. №586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 15.09.2019).
26. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку: України Закон України від 23 березня 2000 р. №1602-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 15.09.2019).
27. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 06 серпня 2014 р. №385. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/385-2014-п> (дата звернення: 15.09.2019).
28. Навчальна програма підвищення рівня професійної компетентності посадових осіб місцевого самоврядування «Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні»: під заг. ред. Ю.В.Легенька. Київ. 2013. – 47 с.
29. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. №889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 15.09.2019).

30. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр> (дата звернення: 15.09.2019).

31. Публічний діалог в системі політичної культури демократичного суспільства: монографія/ за ред. О. Крутій, О.Радченко. Харків: Вид-во АДНДУ, 2015. 396.с.

32. Гуманітарний ресурс демократизації державного управління України: теоретико-методологічний аспект: монографія/ за ред. П.Петровський. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2012. 212 с.

33. Антонюк О. Основи етнополітики: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 432 с.

34. Коротич О.Б. Комунікації у державних інституціях : навч. посіб. Харків: ХарPI НАДУ Магістр , 2012. 200 с.

35. Ковтун Т.І., Бабич О.Г. Визначення ефективності поширених способів побутового очищення води. Водні і наземні екосистеми та збереження їх біорізноманіття – 2019: зб. Матеріалів доп. учасн. наук.-практ. конф. Житомир: ЖНАЕУ, 2019. с.88 – 91.

36. Кизим М.О., Крамарев Г.В. Аналіз прогресивності структури промисловості та її впливу на зростання економіки в Україні та країнах світу. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2019. Вип.8.

37. Старченко Г.В. Інноваційна модель розвитку економіки України: проектно-орієнтований підхід. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2019. Вип.8.

38. Коростишівський район. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Коростишівський_район (дата звернення: 27.09.2019).

39. Програма економічного і соціального розвитку Коростишівського району на 2019 рік. URL: <http://korostyshiv-rda.gov.ua/content/view/6159/148/> (дата звернення: 27.09.2019).

40. Статистичний бюлетень «Соціально-економічне становище Житомирської області за січень – грудень 2018 року». URL: <http://www.zt.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.09.2019).

41. Константинов О.О. Основні підходи до реалізації сучасних механізмів державного управління соціально-економічним розвитком регіону в Україні. Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток». 2014. Вип.12.